

RADIMÍR PROKOP

K HOSPODÁŘSKÉ STRUKTUŘE MĚSTSKÝCH SÍDEL OSTRAVSKÉHO REGIÓNU

Hospodářská struktura a zkoumání funkční typologie měst soustřeďuje v poslední době zvýšený zájem sídelní geografie a operativních orgánů územního plánování. Tato pozornost je zcela pochopitelná. S vývojem a rychlým růstem měst jsou spojeny složité a náročné úkoly průmyslové i sídelní výstavby, společenské vybavenosti, výrobní produkce a hromadného zásobování pro zajištění výživy městského obyvatelstva. Města soustřeďují značný počet pracovních příležitostí a vytvářejí ve svém rozložení nejvýraznější sídelní koncentrace.

Těmto záměrům také odpovídá početná odborná i metodická literatura, která je založena na nejrůznějších kritériích, sledujících objasnění hospodářsko-spoolečenské úlohy měst, dále hospodářsko-funkční klasifikaci sídel, rozsah jejich střediskových vlivů a administrativně politického působení. Operuje se zde s ukazateli velmi různorodými, jako např. s vyčleňováním městotvorných a městoobslužných funkcí, s výrobními a nevýrobními odvětvími, s podílem organizačních hospodářských úseků a s funkčně genetickými faktory, přičemž se používá hledisek statistické analýzy, strukturálního rozboru, metody rajonizační, genetického zkoumání a dalších indikátorů. Volba příslušného zřetele závisí na charakteru sídelní sítě a na specifických zvláštlostech jednotlivých sídelních středisek.

V průmyslových oblastech je hospodářská struktura měst silně ovlivněna faktorem dojíždění za pracovními příležitostmi, zejména jedná-li se o střediska průmyslové velkovýroby nebo o sídla báňského průmyslu. Hodně také záleží na stupni hospodářského rozvoje přilehlého zázemí, které je obvykle důležitým zdrojem pracovních sil pro výrobní základnu a společenská zařízení měst. V sídelní problematice Ostravska platí uvedená zmínka dvojnásob. Vždyť jen do samotné Ostravy, která má funkci oblastního střediska, dojíždí denně z důvodů pracovních 88 500 osob (1966), kdežto v době posledního sčítání (1961) byla tato dojíždka o 10 000 osob vyšší (99 000). Obdobně možno hovořit o hornické Karvině (17 000 dojíždějících), Třinci (15 000), Frýdku-Místku (9 000), Petřvaldu (5700), Novém Bohumíně (5600), Orlové (5500); z jiných měst oblasti má relativně největší dojíždku Kopřivnice. Postihnout funkce města umožňuje proto nejlépe souhrn všech pracovních příležitostí na jeho území, nikoliv jen obyvatelstva zde bydlícího. Na formování městských funkcí se velkou měrou podílí i obyvatelstvo ve městě pouze pracující. Souhrn městotvorných znaků se tak rozšiřuje na další střediskové činitele.

Zjišťování hospodářské struktury měst v ostravském regiÓnu je značně ztíženo některými okolnostmi. Příčiny jsou dvojího rázu: 1. značný pohyb oby-

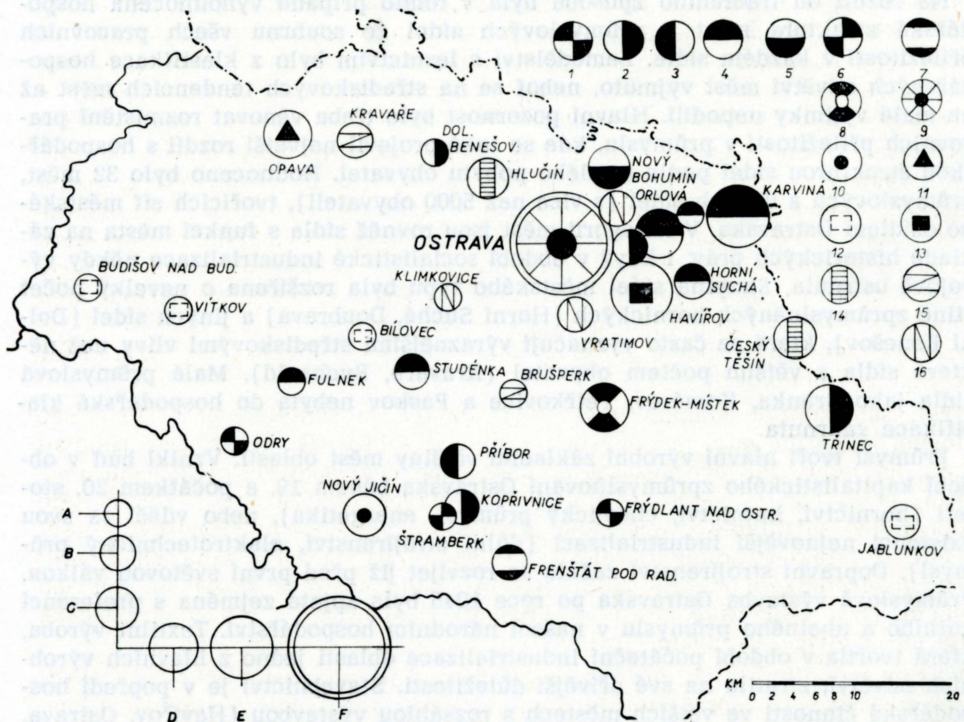
vatelstva za pracovními příležitostmi v jádru oblasti, 2. prolínání sídelních a ekonomických vlivů v seskupení ostravsko-karvinské aglomerace. Mimo to je třeba počítat v některých městech s velkým počtem přechodných obyvatel, např. jen v Ostravě činí jejich počet asi 30 000 pracujících, v roce 1961 mělo však přechodný pobyt v příslušném městě téměř 43 000 obyvatel; jejich přítomnost znamená důležitý městotvorný prvek, vyvolávající trvalý tlak na zajišťování veřejných potřeb ve městech. Ukázalo se rovněž, že vyčleňování městotvorné a městoobslužné skupiny je v průmyslových městech ostravské pánve pouze relativní, poněvadž těžký průmysl je v těsném vztahu s potřebami místními i oblastními. Jeho úloha v hospodářské sféře regionu je dominantní.

Na rozdíl od tradičního způsobu byla v tomto případě vyhodnocena hospodářská struktura měst a průmyslových sídel ze souhrnu všech pracovních příležitostí v každém sídle. Zemědělství s lesnictvím bylo z klasifikace hospodářských odvětví měst vyjmuto, neboť se na střediskových tendencích měst až na malé výjimky nepodílí. Hlavní pozornost bylo třeba věnovat rozmístění pracovních příležitostí v průmyslu, kde se také projevily největší rozdíly s hospodářskou strukturou sídel podle trvalého pobytu obyvatel. Hodnoceno bylo 32 měst, průmyslových a dalších sídel (s více než 5000 obyvateli), tvořících síť městského osídlení Ostravska. V kategorii měst jsou rovněž sídla s funkcí města na základě historických práv, i když v období socialistické industrializace někdy vývojově ustrnula. Skupina sídel městského typu byla rozšířena o nevelký počet silně zprůmyslněných hornických (Horní Suchá, Doubrava) a jiných sídel (Dolní Benešov), která se často vyznačují výraznějšími střediskovými vlivy než některá sídla s větším počtem obyvatel (Kravaře, Rychvald). Malá průmyslová sídla jako Branka, Komárov, Petřkovice a Paskov nebyla do hospodářské klasifikace zahrnuta.

Průmysl tvoří hlavní výrobní základnu většiny měst oblasti. Vznikl buď v období kapitalistického zprůmyslnování Ostravska během 19. a počátkem 20. století (hornictví, hutnictví, chemický průmysl, energetika), nebo vděčí za svou existenci nejnovější industrializaci (důlní strojírenství, elektrotechnický průmysl). Dopravní strojírenství začalo se rozvíjet již před první světovou válkou. Průmyslová výstavba Ostravska po roce 1945 byla spjata zejména s preferencí hutního a uhelného průmyslu v našem národním hospodářství. Textilní výroba, která tvořila v období počáteční industrializace oblasti jedno z hlavních výrobních odvětví, ztratila na své dřívější důležitosti. Stavebnictví je v popředí hospodářské činnosti ve větších městech s rozsáhlou výstavbou (Havířov, Ostrava, Karviná, Třinec). Potřebou pracovních sil je závislé na širokém zázemí a neobejde se ani bez značného počtu přechodných pracovníků. Význam dopravy a spojů v hospodářské struktuře měst Ostravska je určován zvýšenými potřebami průmyslu a obyvatelstva. Doprava nejsilněji ovlivňuje hospodářskou strukturu Nového Bohumína, Jablunkova, Českého Těšína a Hlučína. Podíl obchodu a služeb je relativně nejvyšší u sídel nedostatečně industrializovaných, počtem obyvatel malých a s městskými funkcemi často problematickými (historická městečka). K městům s tradičně dobrou obchodní a obslužnou sítí patří Opava, Český Těšín, Nový Jičín a Frýdek-Místek, kdežto hornická a jiná velmi zprůmyslněná města úrovní této vybavenosti zaostávají. Strukturálně je zastoupení obchodu ze všech měst v OKR nejvyšší u Orlové. Podíl administrativních odvětví dosahuje zvýšených hodnot ve městech s tradičními administrativně politickými

funkcemi a s dobrou vybaveností ve zdravotnictví a školství (Opava, Nový Jičín, Český Těšín). V Ostravě je podíl administrativních odvětví značně ovlivněn koncentrovaností průmyslové výroby. Jinak však toto město soustřeďuje většinu institucí celooblastního, popř. i širšího významu.

Z hlediska funkčního, kde nutno dobře uvážit kritéria k posuzování stupně zprůmyslnění, lze rozlišit města monofunkční, multifunkční a obytná (ekonomicky satelitní). Města monofunkční mají v jednom odvětví národního hospodářství soustředěno více než 65 % pracovních příležitostí nebo v dvou odvětvích alespoň 75 % celkového počtu pracovních příležitostí sídla. Uvedená sídla

1. Funkční typy měst a průmyslových sídel ostravského regionu. Vysvětlivky: A — města do 5000 obyvatel, B — od 5 do 10 000 obyvatel, C — od 10 do 20 000 obyvatel, D — od 20 do 50 000 obyvatel, E — od 50 do 100 000 obyvatel, F — nad 100 000 obyvatel. Funkční označení sídel: Sídla monofunkční: 1 — výrazně průmyslová s nízkým stupněm nevýrobních odvětví, 2 — relativně nejvíce zprůmyslněná, 3 — výrazně průmyslová s různorodější výrobní strukturou, 4 — se specializovanou průmyslovou výrobou, 5 — se specializovanou průmyslovou výrobou a subdominantní funkcí dopravní, 6 — výrazně průmyslová bez větší střediskovosti, 7 — průmyslová se subdominantní funkcí obchodněobslužnou, 8 — průmyslová s dvouodvětvovou skladbou. Sídla se složitými funkcemi: 9 — průmyslová centrálního charakteru, 10 — průmyslová s administrativně obslužnými funkcemi, 11 — s převahou nevýrobních funkcí a s průměrným zastoupením průmyslu, 12 — místních služeb a drobného průmyslu. Sídla obytná: 13 — průmyslová vícefunkční, 14 — slabě průmyslová vícefunkční, 15 — místních služeb a drobného obchodu, 16 — příměstská.

tvorí větší polovinu (17) městského osídlení Ostravska — máme-li na mysli pouze početní stav měst, a dokazují, že v hospodářské struktuře měst zde jednoznačně převládá složka výrobní.

V rámci monofunkční skupiny měst možno diferencovat sídla výrazně průmyslová (na průmysl připadá alespoň 70 % pracovních příležitostí), kam patří celkově 15 sídel. Z nich v některých (Třinec, Petřvald, Kopřivnice) rozsah pracovních příležitostí převyšuje nebo se blíží celkovému počtu obyvatel příslušného města. Velmi početnými jsou sídla se specializovanou průmyslovou výrobou, ať se jedná o důlní města a hornická sídla (Karviná, Orlová, Horní Suchá, Doubrava), o strojírenská města (Studénka, Kopřivnice, Fulnek) nebo o sídla se specializovanou průmyslovou výrobou a subdominantní funkcí dopravní (Nový Bohumín). Druhou skupinu monofunkčních sídel tvoří průmyslová města, mající v průmyslu více než 50 % pracovních příležitostí. Mezi nimi jsou sídla se subdominantní funkcí obchodně obslužnou (Frenštát pod Rad.) a s dvouodvětvovou výrobní skladbou (Frýdek - Místek).

Města multifunkční mají nejrozsáhlejším hospodářským odvětvím rovněž průmysl. Některá z nich se vyznačují důležitými správními a ekonomicko-sociálními funkcemi, podmíněnými často historickým vývojem. Do této skupiny patří celkem 8 měst. Jsou to sídla se složitými funkcemi centrálního charakteru (Ostrava), průmyslová sídla s administrativními a obslužnými funkcemi (Nový Jičín), sídla s převahou nevýrobních funkcí a jen s přiměřeným zastoupením průmyslové výroby (Opava) a sídla s menším významem průmyslu, ale s vyrovnaným podílem obchodu, služeb a administrativy (Bilovec, Vítkov, Budišov nad Bud. a Jablunkov).

Třetí samostatnou skupinu měst tvoří obytná či satelitní sídla. Více než polovina jejich obyvatel je zaměstnána mimo své bydliště. Jsou to buď tradiční města, jež industrializace nezasáhla vůbec nebo jen nepatrně, nebo zcela nová města, postavená v období socialistické výstavby na Ostravsku. Uvnitř této skupiny jeví se diferencovaně sídla průmyslová vícefunkční (Havířov — průmyslový charakter určuje okrajová městská čtvrť Suchá), sídla slabě průmyslová vícefunkční (Český Těšín, Hlučín), sídla místních služeb a drobného obchodu (tzv. venkovská městečka Brušperk a Kravaře) a obytná příměstská sídla (Klimkovice, Rychvald, Vratimov).

Většina monofunkčních měst je soustředěna v nejprůmyslovější části oblasti (ostravská pánev), města multifunkční leží již v méně zprůměrněném území (s výjimkou Ostravy), satelitní sídla mají přirozené rozložení ve spádovém okruhu větších průmyslových středisek. S přihlédnutím k celé sídelní síti bude třeba posílit obchodně obslužná odvětví v průmyslových městech, rozšířit jejich jednostrannou výrobní strukturu a ekonomicky i společensky aktivizovat některá města, jež jsou odlehlá od hospodářského jádra oblasti.

Literatura

1. ALEXANDERSSON G.: Ekonomičeskaja struktura gorodov SŠA (překlad v ruštině). Moskva 1959. — V originále The industrial Structure of American Cities. Stockholm 1956.
2. BAŠOVSKÝ O.: Príspevok k funkcionálnej klasifikácii miest a prechodných sídiel Slovenska podľa stavu r. 1950. Geografický časopis, roč. 15, čís. 1, Bratislava 1963.

3. HARRIS Ch. D.: A functional Classification of Cities in the United States. Readings in Urban Geography, Chicago 1959.
4. KOSIŃSKI L.: Zagadnienia struktury funkcjonalnej miast polskich wedlung stanu z roku 1950. Przegląd geograficzny, t. XXX, z. 1. Warszawa 1958.
5. KOSTROWICKI J.: O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast, Przegląd geograficzny. t. XXIV, . 1—2. Warszawa 1952.
6. LAZNIČKA Z.: Funkční klasifikace sídel [s více než 5000 obyvateli]. Zprávy o vědecké činnosti č. 5, Problémy ekonomické geografie. Československá akademie věd — Geografický ústav v Brně. Brno 1965.
7. MOSCHELES J.: Le caractére des villes Tchecoslovaque. Les trois habitats humains: habitat rural, habitat urbain, habitat industriel. Statistický obzor. Praha 1932.
8. PROKOP R.: The Economic Structure and Functional Classification of Cities, Industrial and Other Centres (with more than 5,000 population) in the Ostrava region in 1966. V tisku pro Acta facultatis paedagogicae Ostraviensis.
9. VEREŠÍK J.: Príspevok k funkcionálnej klasifikácii miest Slovenska r. 1961. Geografický časopis, roč. 18. Bratislava 1966.
10. STASIAK A.: Przemiany stosunków mieszkaniowych w Zagłębiu Śląsko-Dąbrowskim na tle procesu uprzemysłowienia. Warszawa 1966.